

*Тамара Павлівна ДЕМЧЕНКО,
доцент кафедри історії та археології України
Інституту історії, етнології та правознавства
імені О. М. Лазаревського
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка,
кандидат історичних наук (м. Чернігів)*

100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА СТОРІНКАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ПРЕСИ

У статті проаналізовано зміст дотичних до вшанування 100-річного ювілею Т. Шевченка публікацій, що з'явилися на шпальтах чернігівської земської періодики у першому кварталі 1914 р.

Ключові слова: Т. Шевченко, 100-річний ювілей, Чернігівська губернія, місцева періодика, заходи місцевого самовпорядкування, заборонна політика владних інстанцій.

The article deals with the contents of dedicated Taras Shevchenko's one hundred anniversaries publications, which appeared in local periodicals during the first quarter of 1914.

Keywords: Taras Shevchenko, one hundred anniversaries, Chernihiv province, local periodicas, self-government's steps, state authority's prohibitions.

В статье проанализировано содержание публикаций, посвященных 100-летнему юбилею Т. Шевченко, которые появились на страницах черниговской периодики в первом квартале 1914 г.

Ключевые слова: Т. Шевченко, 100-летний юбилей, Черниговская губерния, местная пресса, мероприятия местного самоуправления, запрещение высших органов власти.

Події, пов'язані зі святкуванням 100-річного ювілею великого українського поета 1914 р. напрочуд вдало вкладаються в один із напрямів Десятих біографічних читань 2014 р. Бо саме під таким кутом зору сто років тому український загальний дивився на Кобзаря! Нині, гадаємо, актуально звучала б тема.: «Образ Шевченка як знамено Національ-

ного відродження», «Шевченко живий і Шевченко «забронзовілий»: рецепція образу поета за радянської доби».

Тепер, на наших очах, народжується ще одна іпостась Великого українця. І не тільки на Майдані та барикадах на Грушевського, де, за влучним висловом академіка М. Жулинського: «портрет Тараса Шевченка — головна ікона» [7], а й у високій науці. Академік Д. Наливайко в інавгураційній лекції, якою розпочався нинішній навчальний рік у національному університеті «Києво-Могилянська академія», зазначив: «Шевченко був поетом, який увібрав у свою творчість народнопісенну стихію, мелос українського народного епосу. Водночас він передусім — поет-лірик, якому було близьке романтичне світосприйняття (хоча в малярстві він залишався прибічником класицизму)». Поет «був зосереджений на справі визволення від національного поневолення», а «ця ідея наявна у творчості поетів недержавних націй, які боролися за свою свободу в ХІХ ст.». «Ці тенденції з особливою повнотою втілилися в тогочасній літературі Британських островів — в аналогічних літературах кельтських народів (ірландській і шотландській). «Пісні Оссіана» Дж. Макферсона, творчість Р. Бернза, «Ірландські мелодії» Т. Мура постали на ґрунті національно-визвольних рухів і типологічно споріднені з «Кобзарем» Шевченка. Творчість поетів кельтського відродження чи не найближче суголосна творам українського поета» [6, с. 216–217].

Отже, читаймо батька української літератури та нації. Мудро зауважив Є. Сверстюк: «У кожному епоху деякі Шевченкові рядки здавалися застарілими. А потім знову “в людській душі возобновлялись”» [26].

Метою даної розвідки є аналіз публікацій у місцевій пресі, присвячених заходам по святкуванню 100-літнього ювілею Т. Шевченка як на Чернігівщині, так і в Російській імперії загалом. Настільки нам відомо, досі є лише одна публікація, де розглядаються події довкола знакової дати у Чернігові [44]. Значний інтерес викликають також спроби осмислити значення 100-річчя Кобзаря у контексті історії України початку ХХ ст. [3; 8; 16; 19; 22; 23].

Подивимося, як відчували та сприймали волелюбні аспекти творчості Т. Шевченка, а також події його життя (особливо пов'язані з перебуванням у краї) представники чер-

нігівської інтелігенції (насамперед, земської) за 100 років до сьогодні. Завдячуючи публікаціям у «Черниговской земской неделе» (далі — ЧЗН) — тижневику Чернігівської губернської земської управи, що почав виходити у 1913 р., можна скласти досить повне уявлення про регіональний зріз проблеми вшанування Кобзаря. Головним редактором видання вважався голова губернської управи. На час публікації матеріалів, що торкалися відзначення 100-річного ювілею та заборони святкування, цю посаду обіймав відомий громадсько-політичний діяч Микола Петрович Савицький (1867–1941)¹. Обов'язки секретаря редакції виконував Іван Омелянович Коновал (1875–1925; псевдонім Вороньківський) — український поет, громадський і земський діяч. У Чернігові він мешкав у 1901–1918 рр., був активним громадівцем і просвітянином².

Чернігівське земство за п'ятдесят років існування здобуло собі стійку репутацію одного з найбільш поступових у Російській імперії [1, с. 316; 29, с. 492]. Природно, що і його друкований орган дотримувався ліберально-демократичних поглядів. Ставлення земських діячів до постаті та творчості Т. Шевченка загалом було позитивним. Багато хто навіть із представників місцевої влади мав у домашній бібліотеці празьке (нецензуроване) видання творів поета. Про це писав у своїх спогадах М. Могилянський, котрий ще у дитячому віці познайомився з «Кобзарем»: «...а в 10–11 років я вже крадькома витяг празького «Кобзаря» з батьківської шафи і від першої до останньої сторінки прочитав його...» [17, с. 135]. Не зайвим буде зазначити, що батько юного читача Михайло Якович Могилянський обіймав у Чернігові посаду товариша голови окружного суду.

Усього за період з 17 січня до 14 березня 1914 р. (це 9 номерів) на шпальтах газети, за нашими підрахунками, було вміщено 38 різнорідних «шевченківських» текстів, окрім того, два дотичні повідомлення, надруковані у ЧЗН за 18 квітня і 9 травня. Типологічно весь цей масив можна розподілити на декілька груп: а) статті, присвячені ювілею; б) виклад ініціатив Чернігівського губернського та повітового

¹ Див. докладніше: Рахно О. Чернігівські земці [21, с. 283–298].

² Див.: Самойленко Г. В. Літературне життя на Чернігівщині в ХІІ–ХХ ст. [25, с. 131–133].

земств і Міської думи Чернігова щодо вшанування пам'яті поета; в) інформація про ювілейні заходи громадськості України та Росії; г) повідомлення про протидію Св. Синода, керівництва Київського учбового округу та місцевого губернатора в організації урочистостей.

Губернська управа, у віданні якої перебувала газета, прекрасно розуміла, що чернігівське «начальство» не буде у захваті від цих публікацій, але пішла на цей крок, очевидно, усвідомлюючи глибину популярності творчості та самого імені Кобзаря у народних масах і віддаючи данину побожному ставленню до «знамена Українського відродження», яке культивувалося в середовищі інтелігенції упродовж другої половини ХІХ та на початку ХХ ст. Так, у повітовому місті Борзна жив Ілля Петрович Дуб'янський (1870–1934?), людина без вищої освіти, але різнобічних інтелектуальних захоплень, щирий український патріот [28, с. 19]. У фондах Інституту рукопису НБУВ зберігається автограф його статті «Питання у справі видання повного «Кобзаря», яка, ймовірно, призначалася для «Ради». Автор продемонстрував непогану обізнаність із історією видання творів Т. Шевченка і вважав за необхідне до 100-річчя поета видати два томи творів, куди включити не лише поезію, а й «Дневник», листування, портрети, малюнки, та, головне, «ціну кожного тому позначить доступну» [9, арк. 3]. Окрім того, в рукописі йшлося про потребу видання повного зібрання творів поета, випуску сучасною мовою його докладної наукової біографії. Привертають увагу заключні рядки тексту: «Приводячи сі погляди і бажання, гадаю, що воно буде підтримане нашими читачами українського слова[,] і що видавництво цілком порозуміється в потребі також видання в пам'ять столітнього ювілею дорогого[,] навіть незабутнього ідеала України Т. Шевченка, замість забороненого по ньому святкування» [9, арк. 5]. Таким чином, у губернії були люди, які могли належним чином оцінити зусилля редакції, спрямовані на висвітлення подій і заходів щодо гідного вшанування 100-ої річниці від дня народження «незабутнього ідеала» України.

До кола чернігівських земців належали діячі, що залишили певний слід у шевченкознавстві. Так, М. Могилянський став одним із співтворців Шевченківського комемора-

ційного канону³. З-поміж його праць, присвячених Т. Шевченку, виокремимо невелику статтю, видрукувану в ЧЗН [18]. Автор публікації — на тоді гласний Городнянського повітового земства і щойно обраний мировим суддею у цьому самому повіті — так визначив головні особливості творчості «відзначеного перстом божим» поета: «Українська природа й історія, не вбиті історичними негодами, віра в краще майбутнє, мрійливість, поєднана з твердістю в дні випробувань і негод, високий ліризм, просвітлення молитвою — все це втілено в творах Шевченка у живі яскраві образи, що іскряться й виблискують усіма кольорами веселки. Ці образи закарбовані незгладимо в душі кожного грамотного українця, і «Кобзар» є притулком і втіхою в дні невдач і легкодухих сумнівів» [18, с. 11–12]. М. Могилянський впевнено ставить Кобзаря поруч із найвидатнішими слов'янськими поетами: «Росіяни мають Пушкіна, поляки — Міцкевича, українці мають Тараса Шевченка. Прекрасно цю думку висловив відомий польський поет, визначаючи значення Адама Міцкевича. Він сказав: «Міцкевич таке ж божество, як Пушкін, але воно живе на своєму окремому сонці». На «своєму окремому сонці» живе й український поет Тарас Шевченко» [18, с. 12]. До речі, це порівняння, навіть якщо воно й не належить М. Могилянському, а запозичене, знайшло свій поетичний розвиток у знаменитих рядках Є. Маланюка: «Як в нації вождя нема / Тоді вожді її — поети: / Міцкевич, Пушкін не дарма / Творили вічні міти й мети — / Давали форму почуттям, / Ростили й пестили події, / І стало вічністю життя / Їх в формі Польщі і Росії» [14, с. 470]. Тут впадає в око відсутність імені Т. Шевченка. Це не випадковість. Є. Маланюк болісно переживав втрату Україною своєї державності. У нотатниках нью-йоркського періоду (1964 р.) поет зафіксував: «Все ж і Т. Ш[евченко] залишається недовершеним [підкреслення — Т. Д.] як і його нарід (тому-то він і «національний» як ніхто). Аналіз цієї недовершеності дав би дуже багато. І час на той аналіз вже давно надійшов» [15, с. 198]. Цю лінію Є. Маланюка продовжила Ліна Костенко у вкрай політично загостреному есе «Ніч державності», яке з'явилося на шпальтах газети «День» у

³ Див. докладніше: *Іваницька С.* Михайло Могилянський як співтворець Шевченківського комеморативного канону [8].

2012 р. напередодні Дня незалежності. Поетеса зверталася до «загиблих поетів і героїв», що з небес спостерігають за неподобствами, що чинились і чиняться «на нашій, не своїй землі»: «Це за таку Україну ви гинули, поети і герої. Чи, може, нація спить і їй під ранок сняться кошмари? То розбудіть її з темних небес, щоб не було так, як попереджав Шевченко: «І в огні її, окраденую, збудять». Бо тоді вже буде запізно» [13, с. 75]. Відтак, як бачимо, міркування М. Могиллянського не втратили актуальності й через сотню років, хоча набули дещо несподіваного звучання в устах майбутніх поетів і мислителів.

У цьому ж «ювілейному» номері ЧЗН вміщено статтю Н. Степаненка «Перебування Т. Г. Шевченка в Чернігові». Це значною мірою компілятивна праця. Автор, посилаючись в основному на вже тоді популярну книгу О. Кониського, стверджує, що до Т. Шевченка місцеві жителі ставилися гостинно і «з великим розумінням». Особливо він вирізняє братів Лизогубів [27]. Цікаво, що дописувач використав навіть таку суттєву подробицю, як згадку О. Кониського про те, «що й мені доводилося чути від старих людей: Шевченка вітали чернігівці щиро, приязно: скрізь він був бажаним гостем». Водночас подальші оцінки автора одного з найвідомішого дослідження про Кобзаря до статті не увійшли: «Слава Шевченка яко українського поета була дорогою для чернігівців, що свідомо почували себе українцями. «Шмат гнилої ковбаси» тоді ще між чернігівцями не пановав. Люде освічені, тримаючись поступу, не бігли за вітром в якусь «шир та гллуб», не лякалися прилюдно своєї рідної мови і не відрікалися від своєї національності» [12, с. 188]. Звичайно, в умовах прямої заборони ці похвальні для чернігівської громадськості слова не могли бути надруковані у підцензурному виданні, а без них текст справляє враження незавершеності та поверховості. У статті, крім прямого поклику на О. Кониського, згадано також відомі спомини О. Афанасьєва-Чужбинського. Однак навіть у такому вигляді це свідчення впливу Кобзаря на формування національної ідентичності в краї. О. Моргун свого часу писав: «Українські почуття українського дворянства природне, неминуче явище, що виникало з голосу крові, — з походження від української старишини, від українського козацтва, з

оточення національною стихією, з історичних традицій. Незгубні впливи залишив наш геніяльний поет Т. Шевченко по всіх тих повітах і шляхетських родин, де гостював» [20, с. 57]. Конкретне уявлення про масштаб цього впливу дає сучасний показник про населені пункти Чернігівської губернії, в яких побував Т. Шевченко під час трьох подорожей Чернігівщиною [45].

На особливу увагу заслуговує досить велика за обсягом стаття, присвячена ювілею, що побачила світ у часописі «Селянин». Його видавало Чернігівське товариство сільського господарства. Відповідальним редактором видання був член ради товариства Е. Гарлицький. Це єдина, не пов'язана з аграрною чи кооперативною тематикою публікація за 1914 р., не беручи до уваги поезій місцевих авторів. Її автор, що приховав своє ім'я за криптонімом І. К. (ймовірно, Іван Коновал), прозоро натякнув на урядову заборону відзначати 100-річчя національного українського поета в Росії, тим самим висловивши обурення, бо всі «слов'янські народи за кордоном відгукнулися» на подію. «Українська і загальноросійська періодика все ж таки докладно вияснила значення Т. Шевченка як апостола правди, вчителя гуманізму, співця народної скорботи і жаху кріпосної неволі» [10, с. 129]. Далі автор стисло та доступно виклав головні віхи біографії поета. Досить актуально звучать його висновки: «Шевченко так страждав від безправ'я, що його оточувало, що ледве не кожний його великий твір містить у собі вказівку на важку долю підневільної людини і заклик до звільнення її від кайданів цього зла, щоби всі люди отримали, нарешті, людські права, бо «Всі ми на сім світі / Адамові діти» [10, с. 133]. Значно радикальніше, але загалом суголосно писав до 100-річного ювілею І. Луценко (його стаття була надрукована на шпальтах газети «Южная мысль», що виходила в Одесі 25 лютого 1914 р.): «Прошло більше півстоліття з часу його смерті, його апостольське слово пройшло далеко за межі України, а переслідування його з боку сильних світу цього не припинилося і до сих пір. Три роки тому святкувати його піввіковий день смерті не дозволили. Тепер, у віковий день його народження, заходів проти апостольського його значення ще більше, але боротьба з ним стає все важчою і робиться для гнобителів його уже майже

неможливою [2, с. 199]. Однак і в публікації чернігівця виразно спостерігається вказівка на вільнолюбивий напрямок поезії Кобзаря, наголошується загальнолюдський характер його творчості.

Інформаційний цикл про заходи з вшанування пам'яті ювіляра на Чернігівщині відкривається повідомленням про резолюцію губернських земських зборів на доповідь голови музейної комісії відомого громадського та культурно-освітнього діяча П. Я. Дорошенка (1857–1919). Збори ухвалили відкрити управі кредит (до 2 500 руб.) для видання альбому, присвяченого пам'яті поета. Альбом мав складатися переважно зі світлин експонатів шевченківської колекції, що зберігалися в Чернігівському музеї В. В. Тарновського [33, с. 6].

Значно розлогіше виглядають ініціативи мешканців Чернігова. Останні подали до Міської думи заяву з численними підписами, щоб дума взяла на себе організацію вшанування пам'яті Т. Шевченка — «одного з кращих синів українського народу, одного з найбільших поетів слов'янства». З нагоди 100-річчя пропонувалося: 1) відслужити панахиду; 2) в міській громадській бібліотеці заснувати відділ української літератури імені Т. Шевченка; 3) Шосейну вулицю перейменувати в Шевченківську; 4) присвоїти одній із міських шкіл ім'я поета; 5) роздати учням міських шкіл твори Т. Шевченка; 6) направити делегацію від Чернігова для участі у церемонії закладання пам'ятника і участі в урочистостях 25 і 26 лютого, про що оповістила Київська міська дума [36, с. 9]. На жаль, цим намірам не судилося збутися. На черговому засіданні думи, що припало на 26 лютого 1914 р., чернігівський міський голова, відомий громадсько-освітній діяч А. В. Верзілов (1867–1931), звертаючись до гласних, наголосив, що «ім'я поета для нас дороге ще й тому, що за свого життя він знаходився у близьких стосунках з місцевими фаміліями — Лизогубів, Тарновськими, Білозерськими», а в Музеї українських старожитностей зберігаються його речі, рукописи, твори. Міський голова назвав і число жителів Чернігова, котрі звернулися в управу з вищезазначеними пропозиціями — 200 осіб, прізвища тих, хто першим підписав петицію — О. К. Рачинського (предводитель губернського дворянства) та П. Я. Дорошенка. Він ще раз

озвучив окремі з пропозицій, вказавши, що училищна комісія схвалила намір відкрити у бібліотеці шевченківський відділ, назвати міський театр ім'ям Поета і встановити його бюст перед входом, а також заснувати дві іменні стипендії для здібних дітей незаможних чернігівців. Панахиду місцеве духовенство відмовилося служити [39, с. 7]. Не всі гласні схвалили цей намір, дехто вказав на нездійсненність заходів, бо на цей час уже знали про заборону; інші відзначили ворожість Т. Шевченка до можновладців, якої не могли йому простити і через десятки років по смерті [39, с. 7]. Та вирішальне значення мала пряма заборона влади. Намір назвати вулицю міста на честь Шевченка висловила і Конопська міська дума [40, с. 4], але з таким самим успіхом... Природно, що всі подібні ініціативи були приречені на невдачу, однак чернігівські земці та міські гласні продемонстрували свою повагу до пам'яті Великого українця і водночас задекларували свою поступовість й опозиційність.

Неабияке значення, на нашу думку, має й інформація про наміри святкування 100-го ювілею у Російській імперії (насамперед, у містах України), реакція громадськості на заборону. На шпальтах ЧЗН були опубліковані стислі, але змістовні повідомлення про заходи колег — земців і міських гласних із Катеринослава, Полтави, Кам'янця-Подільського [34, с. 13; 35, с. 13; 36, с. 14]. Привертають увагу також дані про святкування ювілею у містах власне Росії. Особливе враження справляє повідомлення про панахиду, відправлену в Іркутську: протоіерей місцевого собору назвав Т. Шевченка «мучеником і борцем за справедливість, право і свободу» [36, с. 11]. Очевидно, це передрук із столичних газет, але, ймовірно, що для чернігівських шанувальників Т. Шевченка було важливо наголосити на поширеності поваги до світоча українства: і в «Сибирі неісходимій» його знали та шанували.

Аж надто стисло поінформували чернігівську громадськість про виступи харківських, одеських і київських студентів. Поза тим, в історичній столиці України відбулися події, багато у чому суголосні минулорічним. 25 лютого студенти багатьох вищих навчальних закладів Києва не прийшли на лекції. Звичайно, це не інформація ЧЗН. Картину святкування в Києві 100-річчя Т. Шевченка на основі

щойно оприлюдненого рапорту начальника місцевого ГЖУ відтворено в сучасній пресі. Основні події розгорнулися в приміщенні Комерційного інституту. Близько 1800 студентів зійшлося туди. Згодом відбулися демонстрації біля Володимирського та Софійського соборів. Протестувальники вимагали відправити панахиду по Шевченкові. Їм у цьому відмовили. Мали місце сутички з поліцією. До поліцейських дільниць було доправлено 27 осіб [3]. З'явився і тодішній «антимайдан» — київська чорносотенна організація «Двоголовий орел». 26 лютого на вулицях Києва студентів і чорносотенців розбороняла поліція. Демонстранти вирвали у чорносотенців прапор і подерли його. Останні спалили портрет Т. Шевченка [3]. «До цього варто додати, що 9 лютого В. Голубев (керівник «Двоголового орла» — *Т. Д.*) у статті, опублікованій у друкованому органі «Двоголового орла», звинуватив київського губернатора Суковкіна в пособництві сепаратистам, назвавши виступи студентської молоді на вшанування Шевченка «изменнической демонстрацией жидо-мазепинцев» [16].

Можна припустити, що про ці драматичні події у Чернігові знали, але повідомити у газеті не посміли, бо затаврувати студентів, означало зганьбити себе в очах прогресивних кіл, а висловити до них симпатію — наразити видання на неприємності, а то й заборону з боку влади.

Важливою проблемою в розумінні редакції ЧЗН була реалізація ідеї встановлення пам'ятника Т. Шевченку в Києві. Невдала історія вибору кращого з численних проєктів, всебічно та переконливо висвітлена в статті в журналі «Пам'ятки України» [19], розпочалася в 1904 р., коли з огляду на перспективу 100-літнього ювілею з ініціативи Золотоніського повітового та Полтавського губернського земств було створено комісію для збирання коштів на пам'ятник [19, с. 49]. До речі, головою Полтавського губернського комітету, членом Об'єднаного Полтавсько-Київського комітету, а згодом і членом журі з присудження премій за кращі проєкти пам'ятника був наш земляк, молодший син вже згаданого седнівського приятеля Т. Шевченка, Федір Андрійович Лизогуб (1851–1928) [24, с. 31]. Влада поспішила обмежити коло осіб, які могли робити пожертви, Полтавською та Київською губерніями, бо Київська міська дума

уже в 1905 р. заявила про бажаність встановити постамент саме у Києві. Так, у документі, який, ймовірно, є чернеткою відповідей на анкету журналу «Украинская жизнь» (текст не датовано, але зі змісту випливає, що це 1913 р.) І. Шраг зазначив, що «духовенству Чернігівської Єпархії заборонено збирати пожертви на пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві; про такі заборони неодноразово повідомлялось в «Раді» [4]. Однак ця перешкода не була, та й навряд чи могла бути такою вже нездоланною, бо той же І. Шраг став одним із тих чернігівців, котрі збирали кошти на спорудження пам'ятника. Збереглися його записи з іменами жертвувателів і загальною сумою пожертв — 83 руб. 31 коп., яку він, ймовірно, у січні 1914 р. надіслав до Полтавської губернської управи [32]. На 1 січня 1914 р. загальна сума пожертвувань складала 127 тис. 117 руб. [38, с. 11]. У середині квітня ЧЗН поінформувала читачів, що на пам'ятник зібрано у Росії 132 тис. руб. [42, с. 10]. Однак монумент так і не був зведений, бо й IV-й, іменний, конкурс на кращий проект пам'ятника Кобзареві завершився безрезультатно, а проведенню наступного завадила Перша світова війна [19, с. 73].

Помітне місце в інформаційному блоці ЧЗН посідає матеріал про реакцію депутатів IV Державної думи Росії на заборону святкувати ювілей. Крайні праві (націоналісти), що значною мірою і спровокували низку відповідних заходів, вітали заборонні акції. Так, депутат Думи від Київської губернії «малоросс» і «русский националист» А. Савенко лякав колег: «В ряду окраинных вопросов, терзающих Россию и, быть может, роковых для жизни империи, украинский вопрос является самым страшным» [Цит. за: 5, с. 253]. Однак Дума ухвалила запит щодо «заборони публічного вшанування пам'яті Т. Шевченка». Цей крок був високо оцінений «групою української інтелігенції». ЧЗН оприлюднила зміст відповідної телеграми: «Українська громадськість палко вітає запит щодо заборони вшанувати нашого великого поета Шевченка і прохає народних представників пам'ятати, що вона буде пильно прислухатися до кожного слова, сказаного їми на захист гідності українського народу» [36, с. 12–13]. У газеті також знайшлося місце для інформації про позачерговий виступ на вечірньому засіданні IV Державної думи 25 лютого депутата від Київської губернії П. Мерщія із за-

явою: «Український народ далекий від сепаратизму, однак він має рідну мову, багату літературу й віковічну культуру, від яких не бажає відмовлятися і ніколи не відмовиться. Він вимагає рідної школи й непереслідування українських просвітницьких організацій» [37, с. 11]. Цікаво зазначити, що 37-річний селянин, волосний писар, повітовий земський гласний Петро Пилипович Мерщій теж належав до фракції націоналістів [11, с. 415], однак, як бачимо, його розуміння проблеми суттєво відрізнялося від позиції шовіністів. Це означає, що для українських селян Т. Шевченко завжди був своїм, незалежно від партійної, можливо, і формальної приналежності останніх.

Сухо, без будь-яких коментарів, ЧЗН повідомляла про заборонні акти з боку владних інстанцій на організацію святкування. Їх було три: з боку Міністерства внутрішніх справ, Св. Синоду та керівництва учбових округів. (Чернігівщина підпорядковувалася Київському) [40, с. 12; 38, с. 10–11]. Отож, міністерство, діючи через губернаторів, синодальне начальство — духовенство, а освітні очільники — директорів та інспекторів різнотипних шкіл, намагалися протидіяти святковим заходам. Як уже зазначалося, особливий ентузіазм виявляли чорносотенці різних мастей. 25 лютого 1914 р. у Києві «відбулися скликані кількома місцевими монархічними партіями збори, присвячені вшануванню пам'яті «борців за возз'єднання Малоросії з єдиною і неділимкою Росією». На зборах лунали заклики до «російських людей розпочати боротьбу з українцями» [3].

Особливо ретельно «оберігали» учнівську та студентську молодь. Чернігівський губернатор І. Стерлігов, по суті, наклав вето на всі вищеназвані плани земської управи [44]. Статський радник Ілля Іванович Стерлігов (1870–?) походив із дворян Тамбовської губернії, керував Чернігівською губернією з лютого 1913 до листопада 1914 р. [31, с. 122–126]. Природно, що жодного інтересу до культурно-просвітницького життя мешканців краю, тим паче, українського, очільник губернії не мав. Те саме можна сказати і про віце-губернатора Дмитра Миколайовича Матвеева (1877–1925), який походив із дворян Орловської губернії та, отримавши призначення на посаду у 1913 р., перебував на Чернігівщині до Лютневої революції 1917 р. [31, с. 176].

«Заборона майже в останній момент [...] на декілька місяців поставила Шевченкове та “українське питання” у центр громадсько-політичного життя імперії до запеклих на засіданнях Державної думи включно» [23, с. 8]. Через деякий час режим заборон був послаблений: Київська судова палата зняла арешт з 10-тисячного накладу «Кобзаря», «видрукованого за редакцією В. Доманицького українською мовою в друкарні Гросмана» і конфіскованого напередодні ювілею [3]. Про це повідомила й ЧЗН [42, с. 12]. Тоді само полтавський губернатор дозволив два ювілейні Шевченківські вечори, де навіть були допущені «промови українською мовою» [42, с. 12]. Привертає увагу також своєрідне оголошення, вміщене у ЧЗН на початку травня 1914 р.: «Київському громадському зібранню «Родина» не дозволено влаштування 25 травня пароплавної поїздки на могилу Т. Г. Шевченка» [43, с. 14]. Та згодом дозвіл був отриманий: учасники цієї традиційної подорожі до Канева залишили свої відгуки на шести сторінках книги вражень [44, с. 150–151].

Таким чином, важко не погодитися з висновком, озвученим Л. Масенко: «всі зусилля царського уряду, всі заборонні заходи, спрямовані на створення «великого триєдиного російського народу», не досягли мети. На початок ХХ століття український рух до національного суверенітету і демократичних свобод уже перетворився на потужну суспільну силу. На біду, подальшому його розгортанню перешкодила Перша світова війна» [16]. Аналіз почерпнутої із підцензурної земської газети інформації дає підстави для твердження, що вже 100 років тому в кожному куточку української землі (й Чернігівщина не стала винятком) шанували пам'ять про Тараса Шевченка, знали його твори, усвідомлювали його значення для національного відродження, й будь-які заборони не могли перешкодити цьому процесові.

1. *Веселовский Б.* История земства за сорок лет [Текст] / Б. Веселовский. – СПб. : Изд. О. Н. Поповой, 1911. – Т. 4. – 696+104+29 с.
2. *Вінцовський Т.* Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворець [Текст] / Т. Вінцовський, О. Музичко. – К. : Гамазин, 2013. – 352 с.
3. *Галайба В.* А шовіністи завжди проти [Текст] / В. Галайба // Слово Просвіти. – 2014. – 6–12 березня. – Ч. 9. – С. 10.
4. *Держархів* Чернігівської області, ф. 1081, оп. 1, спр. 34, арк. 25.
5. *Дзюба І. М.* Нагнітання мороку : від чорносотенців початку ХХ

- століття до українофобів початку століття ХХІ [Текст] / І. М. Дзюба. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 503 с.
6. *Дроздовський Д.* Тарас Шевченко – європейський романтик [Текст] / Д. Дроздовський // Всесвіт. – 2013. – № 12. – С. 215–218.
 7. *Жулинський М.* «За що я Україну люблю?» : Тарас Шевченко та Євромайдан [Текст] / М. Жулинський // День. – 2014. – 7–8 лютого. – № 22–23. – С. 8.
 8. *Іваницька С.* Михайло Могилянський як співторець Шевченківського комемораційного канону [Текст] / С. Іваницька, С. Ляшко // Пам'ятки України. – 2014. – № 1. – С. 18–23.
 9. *Інститут Рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. І, од. зб. 33852.*
 10. *К. І.* Тарас Шевченко. К століттю со дня его рожденія [Текст] / И. К. // Селянин. – 1914. – № 5-6 (1–15 марта). – С. 129–134.
 11. *Коник О. О.* Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.) [Текст] / О. О. Коник ; наук. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – 454 с.
 12. *Кониський О. Я.* Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя [Текст] / О. Я. Кониський ; упоряд. В. Л. Смілянська. – К. : Дніпро, 1991. – 702 с.
 13. *Костенко Л.* Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала [Текст] / Л. Костенко ; за заг. ред. Л. Івшиної – К. : ПрАТ «Українська прес-група», 2013. – 80 с. – (Серія «Підривна література»).
 14. *Маланюк Є.* Книга спостережень [Текст] / Є. Маланюк. – Торонто : Вид-во «Гомін України», 1966. – Т. II : Проза. – 480 с.
 15. *Маланюк Є.* Нотатники (1936–1968) [Текст] / Є. Маланюк ; упоряд. Л. Куценка. – К. : Темпора, 2008. – 336 с.
 16. *Масенко Л.* Непереборна пам'ять народу : 100-річний ювілей Шевченка в Києві : демонстрації, співи і бійки [Текст] / Л. Масенко // День. – 2014. – 17–18 січня. – № 7–8. – С. 11.
 17. *Могилянський М.* В девяностые годы [Текст] / М. Могилянський // Былое. – 1924. – № 23. – С. 132–161.
 18. *Могилянський М.* Т. Г. Шевченко (родился 25 февраля 1814 года) [Текст] / М. Могилянський // ЧЗН. – 1914. – № 9 (28 февраля). – С. 11–12.
 19. *Мокроусова О.* Нездійснена мрія: до історії пам'ятника Тарасу Шевченку в Києві [Текст] / О. Мокроусова // Пам'ятки України. – 2012. – № 7. – С. 48–77.
 20. *Моргун О.* Українські діячі в земствах [Текст] / О. Моргун // Укр. історик. – 1969. – № 1–3 (21–23). – С. 56–64.
 21. *Рахно О.* Чернігівські земці (історико-біографічні нариси) [Текст] / О. Рахно. – Чернігів : КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 352 с.
 22. *Реєнт О.* Пророцтво і покута Шевченка : Великий Кобзар як творець Української мрії [Текст] / О. Реєнт // День. – 2014. – 18–19 квітня. – № 71–72. – С. 11.
 23. *Реєнт О.* Сім Шевченкових ювілеїв [Текст] / О. Реєнт, Н. Мех // Краєзнавство. – 2014. – № 1. – С. 5–9.
 24. *Ротач П. П.* Полтавська Шевченкіана : спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. [Текст] / П. П. Ротач. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – Кн. 2. – 532 с.

25. *Самойленко Г. В.* Літературне життя на Чернігівщині в XII–XX ст. [Текст] / Г. В. Самойленко. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 328 с.
26. *Сверстюк Є.* А що, якби Шевченко.. : Люди схильні переоцінювати вплив обставин і недооцінювати опір обставинам [Текст] / Є. Сверстюк // День. – 2014. – 10–11 січня. – № 2–3. – С. 15.
27. *Степаненко Н.* Пребывание Т. Г. Шевченка в Чернигове [Текст] / Н. Степаненко // ЧЗН. – 1914. – № 9 (28 февраля). – С. 13.
28. *Стрижак А. В.* Слід на землі : історія Борзнянщини в особах [Текст] / А. В. Стрижак. – К. : СП «Інтертехнодрук», 2004. – 72 с.
29. *Танана Р.* І заборони не зупинили людський потік до Канева [Текст] / Р. Танана // Дзвін. – 2014. – Ч. 3. – С. 149–153.
30. *Ткаченко М.* З нової історіографії Чернігівщини [Текст] / М. Ткаченко // Чернігів і Північне Лівобережжя : огляди, розвідки, матеріали / під. ред. М. Грушевського. – К. : ДВУ, 1928. – С. 488–500.
31. *Черниговские* губернаторы и вице-губернаторы : биобиблиограф. справочник [Текст] / сост. Морозова А. В., Полетун Н. М.; предисл., прилож. Морозовой А. В. – Чернигов : РИК «Деснянська правда», 2006. – 200 с.
32. *Чернігівський* історичний музей ім. В. Тарновського, ф. Ал 603, оп. 59, од. зб. 239, арк. 18–19.
33. ЧЗН. – 1914. – № 3 (17 января).
34. ЧЗН. – 1914. – № 4 (24 января).
35. ЧЗН. – 1914. – № 5 (31 января).
36. ЧЗН. – 1914. – № 6 (7 февраля).
37. ЧЗН. – 1914. – № 7 (14 февраля).
38. ЧЗН. – 1914. – № 8 (21 февраля).
39. ЧЗН. – 1914. – № 9 (28 февраля).
40. ЧЗН. – 1914. – № 10 (7 марта).
41. ЧЗН. – 1914. – № 11 (14 марта).
42. ЧЗН. – 1914. – № 16 (18 апреля).
43. ЧЗН. – 1914. – № 19 (9 мая).
44. *Шерстюк І.* Шевченківський ювілей в дореволюційному Чернігові [Текст] / І. Шерстюк // Носівські вісті (м. Носівка Чернігівської обл.). – 2001. – 7 березня. – С. 3.
45. *Шляхами* Тараса Шевченка. Чернігівщина : путівник [Текст] / авт. тексту : С. А. Лаєвський [та інші]. – К. : Богдана, 2012. – 276 с.: іл.

100-річчя від дня народження Тараса Шевченка на сторінках чернігівської преси.

Демченко Т. П. доцент кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2014. – Вип. 11. – С. 174–189.

У статті проаналізовано зміст дотичних до вшанування 100-річного ювілею Т. Шевченка публікацій, що з'явилися на шпальтах чернігівської земської періодики у першому кварталі 1914 р. У цих матеріалах знай-

шов своє відображення процес усвідомлення ролі національного поета та його творчості для українського відродження, значний інтерес викликають також спроби охарактеризувати ставлення різних політичних сил до визначної події.

Ключові слова: Т. Шевченко, 100-річний ювілей, Чернігівська губернія, місцева періодика, заходи місцевого самовпорядкування, заборонна політика владних інстанцій.

The Taras Shevchenko's one hundred anniversaries on the pages of Chernihiv periodicals.

Demchenko T., Associate Professor, Institute of History, Ethnology and Law named after O. M. Lazarevskiy, Chernihiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko, Ph. D. (Chernihiv).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2014. – Vol. 11. – P. 174–189.

The article deals with the contents of dedicated Taras Shevchenko's one hundred anniversaries publications, which appeared in local periodicals during the first quarter of 1914. The texts reflect the process of realization by public opinion of Taras Shevchenko's role for the Ukrainian regeneration; also characterize the various political forces attitude to this prominent event.

Keywords: Taras Shevchenko, one hundred anniversaries, Chernihiv province, local periodicals, self-government's steps, state authority's prohibitions.

100-летие со дня рождения Тараса Шевченко на страницах черниговской прессы.

Демченко Т. П., доцент кафедры истории и археологии Украины Института истории, этнологии и правоведения имени О. Н. Лазаревского Черниговского национального педагогического университета имени Т. Г. Шевченка, кандидат исторических наук (г. Чернигов).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2014. – Вып. 11. – С. 174–189.

В статье проанализировано содержание публикаций, посвященных 100-летию юбилею Т. Шевченко, которые появились на страницах черниговской периодики в первом квартале 1914 г. В этих материалах отобразился процесс осознания роли поэта и его творчества для украинского возрождения, сделаны интересные попытки показать отношение разных политических сил к выдающемуся событию.

Ключевые слова: Т. Шевченко, 100-летний юбилей, Черниговская губерния, местная пресса, мероприятия местного самоуправления, запрещение высших органов власти.